

Borbély Szilárd: A csoda
Vita Komlós Aladárral

SZOMBAT - 2009. november 16.

A 20. században az aktuális másik szerepébe, az általános és elvont felebarát helyébe a zsidó lépett. Az üldöztetés idején bebizonyosodott, hogy az asszimiláció útja kudarccal végződött. A magyar zsidóság hagyománya megtört, felhalmozott szellemi értékei pusztulásnak indultak. Nem tudom, de újraépítésük csak a többségi társadalom bátorító, elfogadó figyelme mellett lehetséges.□

Komlós Aladár írása azokat a közhelyeket gyűjti össze, amelyeket a 19. századi nemzeti mozgalmak ideológusai kényszerítettek rá az általuk zsidó léleknek nevezett fogalmi konstrukcióra. Ez a szókapcsolat aligha létezett valaha is másutt, mint papírra írt szavak formájában. De mivel ott nagyon is létezett, ezért idővel, ahogy az már lenni szokott, az emberek gondolkodásán keresztül hatást gyakorolt a cselekvésekre is. Ezt ki más tudhatja jobban, mint a szövegértelmezés útját követő hagyomány örökösei? A nemzeti ideológiák harca a 19. században a középkorból örökölt antijúdaizmust merőben új összefüggések közé helyezte: állam nélküli nemzetként tekintett rá, olyanként tehát, amely az államnemzet egyedül üdvözítő új hitét már létével cáfolta. A zsidók léte arra szolgáltatott zavaró példát, hogy nem csak az államnemzet lehet a jövőendő letéteményese, vagyis a nemzet túlélésének egyetlen záloga. A 19. századi nacionalizmusok attól rettegtek, hogy a nemzet és nyelve feloldódik a népek tengerében, ha nem óvja az állam, mint pogány transzcendencia, szűk keblű "üdvhon", ahonnan mások ki vannak zárva. Fiatal népek idegességé ütött át ezen a félelmen, olyan

népeké, amelyeknek nem volt történelme, múltja, vagyis nem bírt könyvvel. Az antijudaizmusból ekként lett a nemzeti mozgalmak lelkesedésében nemzeti elvű antiszemitizmus, amely antinacionalizmus formáját öltötte. Ez a negatív erő lett a zsidók asszimilációs törekvései legerősebb ösztönzője, amely téves út Auschwitzban borzasztó véget ért. A zsidó sorson túl az európai kultúra esélyeire, közös jövőnkre nézve hordoz tragikus tanulságokat. A le nem vont következtetések a Kereszt megváltó erejébe vetett hit érvényességét, a teremtő és gondviselő Isten fogalmát illetik azóta is súlyos kétellyel; és érvényes válaszok, azt hiszem, még nem születettek.

A Tóra népe államnemzeti keretek nélkül élt évezredekig gettókba kényszerítve, szétszórva, megalázva és nem merült fel benne a nemzethalál gondolata. A borzasztó stigmák, amelyeket a nemzeti tudományok filozófusai és propagandistái sütöttek a zsidó lélekre, amelyeket csokorba gyűjt Komlós Aladár írása, hazug közhelyeknek való behódolás mementója. Az asszimilációs nyomást szolgálták, az államnemzet ideológiájának való meghódolást terjesztették ki. A 19. század által használt racionalitásmodell, amely a felvilágosodás korából származott, elvesztette spekulatív gyökerét, de az exponenciálisan felhalmozódó természettudományos ismeret hatására néhány generáció számára nagyon erős élménnyé vált. Ez a mámorító, roppant erős élmény a valóságba vetett axiomatikus hit volt. Talán soha olyan bizonyosnak és megingathatatlanak nem tűnt még az európai kultúra ideje során, hogy létezik valami közös, mozdíthatatlan bizonyosság, amelyre építeni lehet. Egy igazi, mindig vágyott Archimédeszi pont, a Valóság, amelyre támaszkodva ki lehet mindent, akár az egész univerzumot is mozdítani sarkaiból. Hatalmas lendületet adott a kísérleti tudományoknak ez a roppant bizonyosság.

Hazánkban az optimista asszimilációs időszakban, amely még 1938-on, az első zsidótörvények elfogadásán is túlnyúlt, alig lehet valamit tudni arról, milyen volt ebben az országban zsidóként élni. Akik nyomot hagytak a magyar nyelvű kultúrán, azok többségében elkendőzték zsidóságukat. Mintha ez nem volna fontos, valamiféle születési baleset, mint a köldökszínór, amely szerencsétlen esetekben a születendő baba nyaka köré tekeredik, de a rátermett és ügyes bába megoldja a veszéllyel fenyegető helyzetet. És ez az egész málór nem több, mint múló epizód, rossz emlék, amelyet le lehet vetni, akár csak a boldogtalan szerelem emlékét. A hazai írók, ha zsidó származás lappangott a család múltjában, igyekeztek nem tudomást venni róla. Radnóti Miklós élete lehet tanúság erre, a magyarság vállalása, de a zsidósághoz való tartozás esetlegességének hangsúlyozása. A zsidó hagyomány, az óhéber babonák elutasítása az európai és a zsidó felvilágosodás örököseinek jegyezte el a hazai zsidókat. Megrendülten olvasom mindig a Komlóséhoz hasonló önostorozó, önvádoló mondatokat, amelyekből látszik, hogy fényes elmék behódoltak az antiszemita retorika kizáró ítéleteinek. Azokat bensővé tették, és hagyták magukat kizárni.

A felvilágosodás világi alapokra helyezte az emberről való gondolkodást. Ezzel egy új beszédmódot alakított ki, amely aligha volt kevésbé mentes az előítéletektől; babonás vagy

éppen abszurd elemektől, mint a korábbi elődei, amelyeket leváltani kívánt. Mindenesetre egy elvont, új fogalmi keretet alakított ki, amely szerint az ember pontszerű része a valóságnak, fizikai és anyagi természetű létező, a test kiterjedésére és súlyára redukálható tárgyszerűségében megragadható valami. A zsidó hagyomány az értelmezés szabadságát a hit elé helyezte. A kereszténység épp fordítva, a hitet emelte az értelmezés fölé. Az erkölcsi gondolkodás hagyománya épp azon a tudáson alapult, hogy az ember nem racionális lény. A ráció és a morál kapcsolata értelmezésre és szabályozásra szorul. A felvilágosodás észhite egyenlőségjelet tett az alapvető értékek közé. Azt hirdette, hogy ami észszerű: az morális, szép, jó és így tovább. Valójában, amikor az ember morális megfontolásokat tesz, felfüggeszti a racionalitás szabályait. Nem racionális ugyanis, hogy áldozatot vállaljunk a másikért.

A 20. században az aktuális másik szerepébe, az általános és elvont felebarát helyébe a zsidó lépett. Az üldöztetés idején bebizonyosodott, hogy az asszimiláció útja kudarcra végződött. A magyar zsidóság hagyománya megtört, felhalmozott szellemi értékei pusztulásnak indultak. Nem tudom, de újraépítésük csak a többségi társadalom bátorító, elfogadó figyelve mellett lehetséges. A holokausztot átélő és köztünk hordozó nemzedék hatalmas feladatot végzett el, a 19. századi tartalékokra hagyatkozva megfogalmazta tapasztalatait és emléket állított egy elpusztult népnek. Felemelő elismerését jelentett ennek a Kertész Imrének ítélte Nobel-díj. Ugyanakkor megalázó volt a díjat elutasító hazai közvéleményben megjelenő erős hangok, amelyek széles társadalmi csoportok egyetértésével találkozott, mérvadó értelmiségi és politikai körökben is. Aligha lehet e fölött bizakodva és könnyű szívvel tovább lépni. A holokauszt utáni nemzedékekben kísért a néma tapasztalat, a rettenetről való nyelv nélküli tudás, amely a zsidó lélek Komlós által használt fogalmának új összefüggést teremt. Az ősök hagyományának bátor és öntudatos vállalása a legfiatalabbakban reményt jelent, hogy lehetséges lehet a jövőben a zsidó-magyar közös sorsvállalás, már persze nem 19. századi, hanem 21. századi alapokon, amelyről ma még keveset tudunk, amelyre a borzasztó tapasztalatokkal bíró idősek félelemmel, kétkedéssel és óvással tekintenek.

A 20. század tapasztalata az volt, hogy a morál elszakadt az ember irracionális lényéből kiinduló, vallási tapasztalattal összekapcsolódott keretből. A racionalitás modelljei felülbírálták a morális kérdéseket. Auschwitz racionális modell által jött létre, csak és kizárólag az ésszerű döntések alkották meg. Az antiszemitizmus korábbi alakzatai érvényben maradtak a 21. században is. Az államnemzeti keretek meggyengülése, elbizonytalanodása felgyorsult, ezzel együtt a pánikreakciók is. Időközben Izrael létrejött az államnemzeti antiszemitizmus helyébe korábban ismeretlen érveket hozott, és új nyelvi formára talált az Izrael-ellenességben és a palesztinokkal való feltétlen azonosulásban. A kizárás nyelvi technikái megújultak és megerősödtek a rendszerváltás után hazánkban. A vallási megújulás mozgalmi a csodának a moralitás világát felülíró jelenléte felé nyitottak. A megmaradás hite pedig rá van utalva a csodára, amely túl van a racionalitás területén. Ott, ahol a moralitás lakik.